

УДК 80:161/162: 811.12+811.112.2+811.161.2:(23)

АКТУАЛІЗАЦІЯ МІЖКОНЦЕПТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ КОНЦЕПТУ *MONTI/BERGE/ГОРИ* В ІТАЛІЙСЬКОМУ, НІМЕЦЬКОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРИ

Гуся Л.В., викладач кафедри іноземних мов
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

У статті розглянуто особливості репрезентації міжконцептних зв'язків концепту *Monti/Berge/Гору* в італійській, німецькій і українській лінгвокультурі. Міжконцептні зв'язки репрезентують відношення, які виникають між концептними значеннями в ході їхньої взаємодії в концептосфері й вибудовуються на засадах певних параметрів.

Ключові слова: концепт, концептосфера, міжконцептні зв'язки, фразеологічний і пареміальний фонд мови.

В статье рассмотрены особенности репрезентации межконцептуальных связей концепта *Monti/Berge/Горы* в итальянской, немецкой и украинской лингвокультуре. Межконцептуальные связи представляют отношения, которые возникают между концептами в ходе их взаимодействия в концептосфере и выстраиваются на основе определенных параметров.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, межконцептуальные связи, фразеологический и паремийный фонд языка.

Huslia L.V. ACTUALIZATION OF INTRA-CONCEPTUAL LINKS OF *MONTI / BERGE / GORI* CONCEPT IN ITALIAN, GERMAN, AND UKRAINIAN LINGUISTIC SPACES

The article deals with the peculiarities of the representation of the intra-conceptual links of the *Monti/Berge/Gory* concept in the Italian, German and Ukrainian linguistic culture. Intra-conceptual links represent relations that arise between conceptual values in the course of their interaction in the sphere of concepts and are built on the basis of certain characteristics.

Key words: concept, sphere of concepts, intra-conceptual links, phraseological and premium language fund.

Постановка проблеми. На сучасному етапі лінгвістичних досліджень лінгвокультурні концепти розглядаються як ментальні утворення, що не обмежуються вивченням окремих концептів у національній лінгвокультурі, а спроектовані на визначення концептних зв'язків і взаємозалежностей, що виникають між різними ментальними утвореннями в ході їхньої взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема концептуальних зв'язків і взаємозалежностей, як і засобів їх вираження в мові, досліджувалася в численних наукових працях (І.О. Голубовська, В.І. Кононенко, А.М. Морель Морель, З.Д. Попова й І.А. Стернін, Д.О. Приходько, Ю.С. Степанов).

Відображений у мові й закріплений у мовній свідомості зміст концепту *Monti/Berge/Гору* ще не був предметом усебічного аналізу з погляду його реалізації в мові й мовленні з огляду на його взаємозв'язки з іншими концептами в концептосфері носіїв італійської, німецької й української мов. Вивчення концепту *Monti/Berge/Гору* як елемента італійської, німецької й української лінгвокультури видається доволі актуальним завданням сучасного мовознавства.

Постановка завдання. Метою пропонованого дослідження є виявлення й аналіз міжконцептних зв'язків концепту *Monti/Berge/Гору*, визначення базових концептів, із якими має зв'язки концепт *Monti/Berge/Гору* в італійській, німецькій і українській лінгвокультурі, установлення типів зв'язку між цими концептами.

Джерелом практичного матеріалу слугували фразеологічний і пареміальний фонди італійської, німецької й української мов. Аналіз міжконцептних зв'язків концепту *Monti/Berge/Гору* здійснювався шляхом визначення фразеологічних одиниць як висловлень, що містять ключові слова – репрезентанти концепту *Monti/Berge/Гору*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгвокультурний концепт інтерпретований як багатомірне смислове утворення, в якому виокремлюються поняттєвий, образний і ціннісний аспекти. Поняттєвий аспект концепту забезпечений його мовною фіксацією, визначений описом ознакової структури, дефініцією, зіставними характеристиками щодо інших концептів. Образний аспект – це зорові, слухові, тактильні, смакові характеристики предметів, явищ, подій, які в тому чи іншому вигляді відображені через

нашу свідомість. Ціннісний аспект концепту характеризує аксіологічні параметри цього утворення як для індивіда, так і для колективу [2, с. 154].

Для когнітивної лінгвістики концепт є одним із ключових термінів, що визначається як «оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, усїєї «картини світу», відображеної в людській психіці» [4, с. 32]. Лінгвокогнітивна концептологія використовує поняття «концепт» як «позначення, модельоване лінгвістичними засобами одиниці національної когнітивної свідомості, для моделювання й опису національної концептосфери» [7, с. 42].

Концепт як глобальний складник мисленевої діяльності не існує ізольовано від інших концептів, а перебуває з ними в певних таксономічних відношеннях, має з ними зв'язки за концептними ознаками, набуває певної структури, що визначає умови існування концепту та його входження в концептосферу [6, с. 8]. Концептосфера – це «сукупність концептів, із яких, як із мозаїчного полотна, складається світосприйняття носіями мови» [4, с. 17], «інформаційна база мислення народу» [6, с. 36]. Концепт містить у собі як загальнолюдські, так і національно орієнтовані цінності. Чим багатша культура, фольклор, література, наука, образотворче мистецтво, історичний досвід і релігія нації, тим багатша концептосфера мови, оскільки концептуалізація дійсності є багатоканальною й цілісною та забезпечується одночасною роботою всіх компонентів свідомості людини [1, с. 25]. Національна концептосфера складається з індивідуальних, групових, класових, національних та універсальних концептів, оскільки в ній «перехрещуються й накладаються одна на одну категорії, що охоплюють різноманітні, неоднорядкові й різноаспектні поняттєві константи, узяті з можливого кола абстракцій» [3, с. 222]. Порівняння семантичних просторів різних мов дає змогу побачити загальнолюдські універсалії, що відображають бачення світу людьми, а також виявляє специфічне, національне, групове й індивідуальне в наборі концептів та їх структуризації [7, с. 17].

Як концепти, так і концептосфера загалом, будучи сутностями ментальними, а не лише спостережуваними, мають мовну об'єктивність, тобто забезпечені засобами вираження, оскільки є носіями інформації про світ. Водночас необхідно зауважити, що частина кон-

цептуальної інформації має мовну «прив'язаність» через способи її мовного вираження, але частину цієї інформації представлено у психіці принципово іншим способом, а саме ментальними репрезентаціями іншого типу – образами, картинками, схемами [4, с. 17].

Поняття концептосфери передбачає, що між концептами, що до неї входять, є певні зв'язки. Проблема зв'язків між ментальними одиницями має дискусійний характер, висловлюються різні погляди щодо самої можливості таких відношень. Зокрема, на думку З.Д. Попової й І.А. Стерніна, концепти, які утворюють концептосферу, за своїми окремими ознаками вступають у системні відношення подібності, відмінності й ієрархії з іншими концептами [6, с. 36].

А.М. Приходько говорить про ієрархічні відношення між концептами, вказуючи на те, що концептосфера становить стійке угруповання типологічно й значеннєво однорідних та ієрархічно упорядкованих концептів, що спеціалізуються на організації певних когнітивно-семантичних просторів [8, с. 227]. На думку Д.О. Морель Морель, між концептами в концептосфері та між складниками всередині концепту є логічні відношення, що виявляються в таких лінгвокультурологічних процесах, як перехрещення концептів, підпорядкованість і супідрядність концептів, контрарність і контрадикторність у їхній взаємодії [5, с. 126].

Таким чином, говорячи про міжконцептні зв'язки, маємо на увазі відношення, які виникають між концептами внаслідок їхньої взаємодії в концептосфері й вибудовуються на основі таких параметрів: підпорядкованість, перетинання (або перехрещення), схожість, відмінність, контраст (або контрадикторність).

Проаналізуємо, з якими концептами вступає у відношення концепт *Monti/Berge/Гори* як ментальне утворення, що тією чи іншою мірою спроектоване на всі рівні мовної системи, оскільки є носієм психічних і мовних аспектів свідомості людини. Серед слів-репрезентантів, що номінують концепт, є *гора, гори, вершина, скеля, камінь*, які моделюють семантику відкритого простору, виконуючи роль символічно насажених об'єктів ландшафту та життєвого простору суб'єкта дії. Висвітлюючи історичну динаміку просторових образів, що відображають поняттєву сферу мовного простору в італійській, німецькій та українській мовах, концепт *Monti/Berge/Гори* вступає в різноманітні міжконцептні зв'язки.

Категорія простору поряд із категорією часу виступає однією з головних у світоглядній конструкції соціуму на різних етапах формування його свідомості. Простір є своєрідною захисною аурую, розміри якої специфічні для кожного народу. Простір реалізується у вигляді кількох сутностей: верх – низ, небо – земля, земля – підземне царство, правий – лівий, схід – захід – північ – південь і т. д. Водночас, згідно з принципами лінгвокогнітивістики, сприйняття й усвідомлення людиною простору відбувається не через систему координат, а через співвідношення, що існують між об'єктами в просторі [4, с. 84–87].

Німецький вираз *einen Steinwurf entfernt*, що в дослівному перекладі означає «на відстані кидка каменем», передає в собі ознаку невеликої відстані та має український еквівалент *рукою подати*. В українському варіанті задіяна лексема-соматизм *рука*, у німецькому прикладі сприйняття простору відбувається через репрезентацію локації по горизонталі «вперед/назад», де образ каменя визначає місце або місцерозташування відповідно до суб'єкта мовлення [4, с. 87]. Схоже сприйняття простору знаходимо і в італійській мові в прислів'ї *Parola detta e sasso tirato non tornano indietro*, яке дослівно перекладається як *Сказане слово та кинутий камінь не повернеш назад*, український еквівалент *Слово – не горобець, вилетить – не спіймаєш*. Вислови *ein Steinwurf* – кидок каменем і *sasso tirato* – кинутий камінь створюють своєрідну систему координат, за допомогою яких люди, що належать до тієї чи іншої культури, сприймають світ і створюють його [4, с. 81].

Наступна добірка паремій репрезентує просторові образи, зіставляючи їх із внутрішнім станом людини, у якому природний пейзаж долає свою зображальну функцію і стає свого роду призмою бачення світу: *Per monti e per valli; über Berg und Tal*, що в перекладі означає *Ходити горами й долами*. Пор.: *Attraversare mare e monti; Über/hinter den Berg halten*, що в перекладі означає *Подолати труднощі*. Зазначимо, що в італійському фразеологічному фонді відбувається зіставлення контрастно різних просторових образів *gori* та *mare*, що розширює поняттєвий складник концепту в італійській мові та засвідчує міжконцептні зв'язки контрадикторності з концептом *Mare*.

Чимало паремій розкривають схожість трактування, розуміння та змісту інтерпретаційного поля концепту *Monti/Berge/*

Gori в досліджуваних мовах, що виявляють ознаки концепту у свідомості носіїв мови [7, с. 129–130]: *Gli uomini s'incontrano, e i monti stanno fermi; Berg und Tal kommen nicht zusammen, wohl aber die Menschen; Гора з горою не зійдеться (не сходиться), а чоловік з чоловіком зійдеться*. Ідентичність фразеологічних висловлювань у трьох мовних просторах є свідченням схожого сприйняття просторових образів, що базується на принципі психологічного паралелізму.

Так, першим ментальним утворенням, з яким концепт *Monti/Berge/Gori* вступає в міжконцептні зв'язки підпорядкованості, є концепт *Простір*. Приклади засвідчують особливості сприйняття образної системи простору, де концепт *Простір* є ієрархічно вищим концептом та включає в свою структуру концепт *Gori*. Саме концепт *Простір* визначає основу змісту концепту *Monti/Berge/Gori*, адже останній розуміємо як географічний простір, що відтворює особливість сприйняття та відображення системи асоціативних образів в італійській, німецькій та українській лінгвокультурах.

Завдяки тісному зв'язку структур свідомості й мови, результати осягнення часу людиною знаходять відображення в мовних моделях часу. Лексема *Час* асоціюється з лінійною моделлю часу, проте у всіх культурах ця категорія має схожі характеристики, а саме: незворотність, неповторність, швидкоплинність, циклічність тощо. Часові моделі можуть бути представлені сукупністю різних мовних категорій: формами дієслівного часу, іменниковими та прикметниковими формами, значеннями слів із темпоральним забарвленням: *l'autunno della vita* – зрілий вік (досл.: *Осінь життя*), *der Frühling des Lebens* – юність (досл.: *Весна життя*), *des Leben Mai* (досл.: *Травень життя*) – розквіт сил.

Фразеологічний зворот *Jenseits des Berges sein* (бути по той бік гори) перекладається *Бути на схилі літ*. Образ гір набуває темпоральних ознак, лексема *Berg* асоціюється з лінійною моделлю життя, де гори є межею між минулим і майбутнім. Концепт *Monti/Berge/Gori* вступає в перехресні зв'язки з концептом *Час*. Б. Нусс, досліджуючи культурні концепти, характеризує їх у досить образній формі як «магічний вплив окремих слів», які апелюють до сфер, в яких для носіїв мови полягає сутність буття. Вони провокують душевний стан чи настрої, мають значне емоційне навантаження й

передбачають присутність особливої культурної інформації [9, с. 23].

Фразеологізми зі словами-репрезентантами, що номінують концепт *Monte/Berg/Gora*, мають різнопланові значення в образно-асоціативних площинах мовлення. Образ гір виступає в значенні чогось безмежного, величного та могутнього (*Con la fede si spostano le montagna; Der Glaube kann Berge versetzen; Віра гору перевертає*) зі значенням «подолання життєвих перешкод на основі внутрішніх почуттів і переконань». Лексична ідентичність прислів'їв свідчить про схожість асоціативно-вербальних зв'язків у паремійних корпусах мов і характеристик побутової свідомості різних народів. Образ гір підсилює конотативний зміст ієрархічно вищих концептів *Бог* і *Віра*.

Прислів'я *Sich über alle Berge machen*, що в перекладі означає *П'ятами накивати* й *Andare in montagna* (у перекладі *зірвані плани, потерпіти невдачу*) виражають специфіку образного наповнення концепту у свідомості носіїв німецької й італійської мови, де образ гір на ґрунті слухових і тактильних характеристик відображений у свідомості носіїв у вигляді «хиткої споруди» чи «ненадійного муру» та репрезентує міжконцептні зв'язки контрадикторності з концептами *Віра* та *Довіра*, адже *Віра* та *Довіра* – це соціально-психологічні явища, що ґрунтуються на психологічних засадах і по-різному відтворюються в життєдіяльності людини.

Концепт *Monti/Berge/Gori* вступає в міжконцептні зв'язки з концептами *Віра* та *Релігія*, які розкриваються в концептних зв'язках перехрестя та підпорядкованості. Порівняймо: *Ті, хто надію складають на Господа, вони як Сіонська Гора, яка не захитається, яка буде стояти повік* (Псалом 124);

Основа його – на горах святих, Господь любить брами Сіону понад усі селища Яковові (Псалом 86);

Бог знаний у Юді, Його ймення велике в Ізраїлі! У Єрусалимі намет Його, а мешкання Його на Сіоні, – <...> Ти осяяний, потужніший за гори відвічні (Псалом 75).

Гора Сіон розглядається як місце спілкування з Богом, центр перетину ментального змісту концепту *Віра* та просторової об'єктивації концепту *Monti/Berge/Gori*. Порівняймо також:

І, прибувши на місце, що зветься Голгофа, цебто сказати Череповище, дали Йому п'яти вина (Євангеліє від Матвія 27:33–34);

І Його привели на місце Голгофу, що значить Череповище (Євангеліє від Марка 15:22);

А коли прибули на те місце, що зветь Череповище, розп'яли тут Його (Євангеліє від Луки 23:33);

І, нішии Свого хреста, Він вийшов на місце, Череповищем зване, по-гебрійському Голгофа (Євангеліє від Івана 19:17).

Євангеліє трактує слово «Голгофа» як місце, де розіп'ято Ісуса Христа, проте в лінгвокультурному просторі поняття *Гора Голгофи* вбирає в себе всю значущість християнської віри. Це місце покаяння й усвідомлення сенсу життя для християнського світу, образ *Гори Голгофи* символізує релігійну свідомість народу в італійському, німецькому й українському мовному просторі. Саме концепт *Релігія* визначає основу змісту концепту *Monti/Berge/Gori* та репрезентує концептні зв'язки підпорядкованості, де концепт *Релігія* є ієрархічно вищим і включає в свою структуру концепт *Monti/Berge/Gori*.

Аналіз фольклорного матеріалу, у якому «віддзеркалюється народна психологія, світогляд, різні характерологічні риси людини-мовця» [2, с. 78], засвідчують, що концепт *Monti/Berge/Gori* набуває еквіполентних зв'язків із такими концептами, як *Земля* та *Батьківщина*. Батьківщина – «земля батьків», етнічна територія, тобто територія, освоєна кількома поколіннями певного етносу, середовище його проживання. Для горян образ гір є еквівалентним образу Батьківщини, оскільки є тим природним середовищем (земля з її лісами, долинами, річками й озерами, прилеглими гірськими та морськими просторами), яке осмислене як своє, як свідчення історичного минулого етносу й сукупність його історичних пам'яток, як джерело індивідуальних і спільних для етнічної групи спогадів і переживань [ЕСУ, с. 313]. Порівняйте: *Monte Grappa, tu sei la mia patria, / sopra te il nostro sole risplende, / a te mira che spera ed attende, / i fratelli che a guardia vi stan* (Гора Граппа, ти моя Батьківщина, / над тобою наше сонце світить, / до тебе прагнемо, на тебе сподіваємося і чекаємо, / брати на варті твоїй стоять) (Італійська народна пісня);

Es grüne die Tanne, es wachse das Erz / Gott schenke uns allen ein fröhliches Herz / So tönts aus den Schluchten der Heimat heraus / von jeglichem Berge, von jeglichem Haus (Зеленій, ялина, рости, руда, / Боже, даруй нам всім щасливе серце. / Так звучить з ярів Батьківщини, / З кожної гори, з кожного будинку) (Німецька народна пісня);

Де синії гори, де гори Карпати, / Туман по долині встає. / Близька і далека, струнка, як смерека, Кохана гуцулка живе. / Рожеві серпанки, дівочі світанки. Ген-ген вітер в гори жене. / Тебе, рідний краю, до болі кохаю, Навік полонив ти мене. (Українська народна пісня).

Просторовий образ *Monte/Berg/Gora* в поняттєвій сфері італійського, німецького й українського фольклорного простору є вираженням особистих почуттів і почуттів патріотизму, любові до рідної землі, прославляння своєї Батьківщини, які розкриваються за рахунок парадигми просторових образів із залученням гірського пейзажу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, концепт *Monti/Berge/Gori* в італійському, німецькому й українському мовному просторі вступає в різноманітні міжконцептні зв'язки.

Ієрархічні зв'язки підпорядкованості концепту *Monti/Berge/Gori* виокремлюються з концептом *Простір, Релігія*, що детермінує основне змістове наповнення аналізованого концепту, перехресні міжконцептні зв'язки з концептом *Час*. Еквіполентними, тобто рівносильними, зв'язками концепт *Monti/Berge/Gori* характеризується з такими концептами, як *Земля* та *Батьківщина*. Відношеннями перетинання та контрадикторності концепт *Monti/Berge/Gori* пов'язаний із концептами *Віра* та *Довіра*.

Перспектива подальших досліджень виявляється в можливостях вивчення як структури, так і змісту концепту *Monti/Berge/Gori* в зіставних студіях національної, соціальної, групової й індивідуальної специфіки концепту, що мотивує міжконцептні зв'язки концепту *Monti/Berge/Gori* з лінгвокультурними концептами *Соціальне становище, Культура, Туризм*.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія. Київ: Логос, 2004. 284 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монографія. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
3. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія. Навч. посіб. Київ: Вища шк., 2008. 327 с.
4. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учеб. Пособие. Минск: ТетраСистемс, 2004. 256 с.
5. Морель Морель Д.А. К вопросу о выявлении логических отношений между концептами. Образ мира в зеркале языка: сб. науч. статей / отв. соред. В.В. Колесов, М.В. Пименова, В.И. Теркулов. Серия «Концептуальный и лингвальный миры», Вып. 1. Москва: ФЛИНТА, 2011. С. 122–128.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие. Москва: АСТ, Восток-Запад, 2007. 315 с.
7. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж: Истоки, 2003. 191 с.
8. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
9. Nuss V. Das Faust-Syndrom. Ein Versuch über die Mentalität. der Bonn-Berlin : Bouvier Verlag, 1993. 213 s.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія сучасної України. у 16 т. Т. 2: «Б–Біо». Київ: НАН України, 2003. 871 с.
2. Німецько-український фразеологічний словник / у 2-х т. Т. II. Уклад. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. Київ: Рад. школа, 1981. 382 с.
3. Німецько-український фразеологічний словник / у 2-х т. Т. I. Уклад. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. Київ: Рад. школа, 1981. 416 с.
4. Итальянско-русский фразеологический словарь. 23 000 фраз. единиц / под ред. Я.И. Рецкера. Москва: Русский язык, 1982. 1056 с.
5. Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн. Уклад. В.М. Білоноженко та інші. Київ: Наук. думка, 1993. 984 с.
6. Українські приказки, прислів'я і таке інше: збірники О.В. Марковича та ін. Укл. М. Номис, упоряд., приміт. і вступ. ст. М.М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
7. Dizionario della lingua italiana. Editore Giovanni Maggi. Bergamo: Edizioni Larus S.p.A., 1993. 1412 p.